

Характерні ознаки подільських писанок

Анотація. У статті описані основні характерні ознаки подільських писанок як одного з видів українського народного декоративно-ужиткового мистецтва. Проведено аналіз традиційних пасхальних знаків-символів для писанок, а також схарактеризовані правила написання традиційних подільських писанок.

Ключові слова: подільські писанки, народні традиції, пасха, орнамент, пасхальні знаки-символи, ознаки писанок.

Abstract. The article describes the main characteristic features of Podolsk Easter eggs as one of the types of Ukrainian folk arts and crafts. The analysis of traditional Easter signs-symbols for Easter eggs has been carried out, as well as the rules for writing traditional Podolsk Easter eggs have been characterized.

Keywords: Podolsk Easter eggs, folk traditions, Easter, ornament, Easter signs-symbols, signs of Easter eggs.

Постановка наукової проблеми. Теперішній час вимагає моральний, інтелектуальний, фізичний, художньо-естетичний розвиток особистості, виховання національно свідомого громадянина і патріота демократичного суспільства.

Українська культура представляє собою унікальну систему, важливою складовою частиною якої є народна художня творчість та характерні для неї різновиди декоративно-ужиткового мистецтва, художні ремесла і промисли. Популяризація вивчення художніх ремесел і промислів сприяє гармонійному розвитку особистості. Одним з яскравіших традиційних відгалужень традиційного українського народного мистецтва є писанкарство, існування якого налічує тисячолітню історію. Таємничі писанкові знаки-символи несуть в собі закодовану інформацію наших предків про оточуючий світ, його виникнення й розвиток, їхні вірування, звичаї. Адже саме тому є вкрай важливим збереження цієї скарбниці народної творчості, відтворення, дослідження та популяризації у теперішній час та в майбутньому, а вивчення мистецтва писанкарства сприятимуть формуванню та розвитку у підрастаючого покоління патріотичних почуттів, розуміння й відтворення прекрасного і стимулюватимуть потяг до народних традицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині різні аспекти патріотично і мистецько-орієнтованого виховання плідно розвивають М. Антонець, Ю. Бондаренко, О. Вишневецький, Л. Глазунова, М. Дмитренко, В. Довбищенко, О. Дорошенко, П. Ігнатенко, О. Ковальчук, Ю. Коломієць, О. Красовська, Л. Новак, С. Павх, Є. Пасічник, О. Пащук-Трач, Ю. Руденко, М. Стельмахович, А. Терещук, С. Чебоненко, Л. Оршанський та інші. Аспекти методики вивчення мистецтва великодніх технік досліджується у працях В. Манько, М. Верхово, Л. Гриценко, Г. Кисіль, О. Кисіль, Ю. Сліпич, В. Титаренко, С. Стадник, З. Сташук, О. Білоус, Т. Коновал та ін.

Необхідно констатувати, що методична система вивчення мистецтва писанкарства не достатньо сформована. На наш погляд, особливої уваги заслуговує мистецтво подільської писанки як засобу гармонійного розвитку особистості підрастаючого покоління. Тому **метою статті** є висвітлення характерних ознак традиційних подільських писанок.

Виклад основного матеріалу. В Україні впродовж століть утворилась особлива система формування та розвитку особистісних цінностей, яка має потужне підґрунтя – самобутню творчість українського народу, національні риси, традиції, уподобання. Традиційно цивілізовані країни створюють не абстрактне, позасуспільне виховання, а використовують систему національно-державного вираження, яка спрямована на формування національно свідомого громадянина. Нині, коли в Україні відбуваються доленосні події, формується потужна система, в якій є погляди, переконання, ідеї, ідеали, традиції, звичаї, покликані створювати світоглядні та ціннісні орієнтації підрастаючого покоління, передавати йому соціальний досвід, надбання попередніх поколінь.

Якщо йдеться про мистецтво писанкарства, то потрібно розглядати окремо регіональні різновиди цього мистецтва. Особливої уваги заслуговують писанки Східного Поділля, зокрема Вінниччини, де збережено, активно відтворено й популяризується написання традиційної писанки з давніх давен, коли старші покоління навчають молодші, передаючи майстерні писанкарські секрети. Цьому сприяли спільні активні зусилля впродовж останніх трьох десятиліть по відродженню мистецтва писанкарства Вінницького обласного центру народної творчості, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Вінницького обласного краєзнавчого музею, Вінницького обласного художнього музею, Вінницького палацу дітей та юнацтва, Тиврівського районного краєзнавчого музею та інших установ.

На початку 90-х рр. у багатьох селах Вінниччини проживали подолянки, які писали традиційні писанки, пам'ятали про правила їх написання, розповідали про використання писанок в обрядах [8].

Традиційно на Поділлі писанки пишуть виключно дівчата і жінки, адже саме вони володіють особливою енергією та природною магічною силою, тому можуть написати такі писанки, які допоможуть у житті, захистять, вилікують тощо. На поверхні писанки знаками-символами пишуть

бажання. За народними традиціями писанки пишуть виключно до Великодніх свят. Але використовують писанки в подільських селах також на Юріїв день, закопують у ріллю, зберігають на жнива. Писанкам Поділля притаманні лаконічність та архаїчна символіка, традиційне використання від 3 до 5 кольорів. За традиціями писанкарки власноруч виготовляють писачки (інструмент, яким наносять віск на поверхню писанки) для написання своїх писанок.

Традиційні писанки Поділля мають майже 100 символічних малюнків, кожен із яких відрізняється своїм магічно-символічним значенням. На початку ХХ ст. у с. Попелюхи (Вінниччина) було зафіксовано 64 назви писанок. На думку польського автора, «з огляду на час запису, це вражаюча кількість» [9, с. 102]. Аналізуючи назви багатьох традиційних подільських писанок, можна сформулювати уявлення про духовну і матеріальну культуру українців Поділля: сонце, небо, зорі, мости, драбинки, вазонки, безконечник, колоски, сунички, калина, горошок, грабельки, баранячі роги, калиточка, малярка, півень, черепашка, п'явки, голуби, заячі вуха, коник, волове око, крила, серпи, веретено, кручений рукав, човники тощо.

На традиційних писанках дуже часто зустрічається зображення сонця. Виразом багатівкової історичної спадкоємності є те, що сила прадавніх солярних символів знайшла своє втілення на сучасному гербі Вінницької області: сонце з обличчям та 16 променями – вісім прямих і вісім хвилястих [10]. Символічне зображення сонця на писанках має назви: «рожа» («бокова», «сторчова», «писана гладдю», «закручена», «на 40 клинцях», «повна», «кучерява»), «триквер», «павук», «чотириніг», «гачковий хрест» тощо.

Кожна традиційна писанка має свою назву. Вивчаючи писанки у селі Хатки Жмеринського району, дослідники побачили писанку з назвою «Парасочка». В селі Гіщинці Калинівського району писанкарки пишуть писанки з назвою «сунички». Але, розглядаючи детально писанки, бачимо архаїчні символи триквера, сигми, безконечника, свастики.

Писанкарки старших поколінь впевнені в магічній силі писанкових символічних знаків. Адже тому подолянки, навчаючи своїх доньок писанкарському мистецтву, не змінювали малюнки, знаючи до кожного певного знаку-символу замовляння для збільшення духовної сили писанки.

Перше згадування про Подільське писанкарство відноситься до II половини ХІХ ст. Відтоді дослідники починають уважно вивчати подільські писанки. Колекція відомої полтавської меценатки К. Скаржинської налічує третину писанок з Поділля (Немирова та його околиць, Брацлава, Тростянець та ін.): 770 подільських писанок із 2219 загальної кількості експонатів.

ХХ столітті подолянки зберегли традиції написання писанок до Великодніх свят та використання їх в обрядах. Яскравим прикладом цього є виступ на міжнародних з'їздах писанкарів делегатів з Поділля: народних майстрів і дослідників цього виду народного мистецтва [11]. Подільські писанки продовжують привертати увагу науковців своєю архаїчною символікою, збереженою традиційною кольоровою гамою, технікою написання та знаряддями [12].

Традиції створення писанок на Поділлі зберігаються донині, подолянки використовують писанки у традиційно-побутовій культурі. Писанки є невід'ємною складовою життя селян. За традиціями, писанки тримають на столі весь період Великодніх свят. Ними обмінюються, дарують дорослим і дітям. Залишають в господарстві. Писанки несуть на Проводи на могили померлих родичів. Колись дівчата «віддавали колодку». «Віддавання колодки» - це великодній обряд дарування дівчатами писанок тим хлопцям, з яких вони знімали «колодки» перед початком Великого посту. Найчастіше літні жінки знають, що означає «віддати колодку» і розповідають про цей обряд.

Під час написання писанок на Поділлі жінки і дівчата дотримуються наступних правил:

- Писанки пишуть, коли вірять у Бога;
- Писанки пишуть виключно жінки і дівчата;
- Пишуть писанки до Великодніх свят (Великдень, Проводи);
- Пишуть писачком, який виготовили власноруч («кісточка», «гестка», «зостка»). У селах Вінниччини побутує скручена рурочка чи лічка. Залежить від місцевості. Використовують паличку з бузку («бедзу») чи дерева, до якої примотують шматочок тонкої мідної (металевої) фольги, дротик. Колись – прив'язували конопляною ниткою;
- Пишуть писанки до Чистого четверга: з середини на четвер, до сходу сонця.
- Для написання писанок відбирають гарні світлого кольору повні курячі яйця (свіжі, сирі, запліднені, найкраще – від курей первісток).
- Фарби використовують із природних барвників: жовту (кора яблуня-дички), різні відтінки від жовтого до червоного (лушпиння цибулі), чорна (кора вільхи), зелену(озимина). У наш час часто використовують харчові барвники: жовтий, оранжевий, червоний, вишневий, гранатовий, бузковий, горіховий, блакитний, зелений, чорний.
- Писанки запікають у печі, коли у ній достатньо тепла, щоб на писанках розтанув віск. У газовій духовці писанки запікають 10-15 хвилин у полив'яній мисці на решітці при температурі 100-150 градусів при напіввідкритих дверцятах. Коли віск на писанках розтанув, їх виймають на обтирають шматком натуральної тканини.
- Писанки пишуть після заходу сонця;
- Писанки пишуть, коли у хаті немає чужих;
- Писанки пишуть, коли виконана уся домашня робота, коли сплять діти та інші члени родини;
- На пишуть писанки, коли сварились у цей день, коли сердита, немає настрою, сил тощо;

- Коли писали писанки, то до кожної писанки раніше проказували замовляння.
- Писанку від початку і до завершення пише одна особа – жінка чи дівчина (у той же день);
- Коли пишуть писанку, то бажано дотримуватись посту, якщо дозволяє стан здоров'я. Це обмеження не поширюється на дітей та вагітних жінок;
- Не пишуть писанку, коли яйце надбилося, тріснуло. Беруть інше.
- Коли писанка випадково розбилась, то її бажано закопати під плодове дерево, родюче (що родить). Не варто викидати писанку у смітник.

Висновки. Актуальність національної системи виховання визначається потребами нашого суспільства, які зумовлені проблемами та особливостями етнічної приналежності. Одним з напрямів творення й безупинного виховання підростаючого покоління для потреб нації є прилучення їх до національної культури засобами народного декоративно-ужиткового мистецтва, яке включає численні види художньої практики і живиться на основі спадковості традиції, розвивається в чіткій історичній послідовності.

У джерело народної творчості, зокрема писанкарство, його творці вклали життєву мудрість, народне розуміння краси, щедрість художнього обдарування, безпосередність у сприйнятті навколишнього світу. Це той багаж, творче засвоєння якого забезпечує успішний розвиток традиційного народного мистецтва.

Дбайливе ставлення до традиційної подільської писанки – це збереження важливої частини традиційної культури наших пращурів – українців Поділля.

Список використаних джерел:

1. Савчук Ірина Золота скриня. Практичний посібник з народних ремесл. Українські писанки: традиційні та сучасні технології. Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2007. С. 118-142.
2. Савчук Ірина Художні ремесла в школі. Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Трудове навчання». Дрогобич: РВВ ДДПУ, 2007. С. 186-199.
3. Манько Віра Українська народна писанка. Видання друге, доповнене. Львів: Видавництво «Свічадо», 2008. 90 с.
4. Шевчук Оксана Великодня веселка. К.: Дніпро, 2004. 128 с.
5. Верховна Марина Писанки Поділля. Львів: Колесо, 2013. 192 с.
6. Манько Віра Взірці українських народних писанок. Львів: Вид-во «Свічадо», 2008. 42 с.
7. Савчук І.В., Тихолаз Д.В. Виховання художньо-естетичного смаку школярів засобами мистецтва писанкарства. *Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць*. О.В. Марущак (голова) та [ін.]. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2020. Вип. 2. С. 109-112.
8. Косаківський В.А. Писанки Поділля. *Подільська старовина: наук. зб. до 85-річчя з часу заснування Вінницького обласного краєзнавчого музею* [відп. ред. Т.Р. Соломонова]. Вінниця, 2003. С. 166-173.
9. Historia albumu z kolekcji rodziny Belina-Brzozowskich... czli malovano. Warszawa, 2012. P.102, 122.
10. Пірус Т.П. Солярна символіка на писанках села Рахни-Лісові Шаргородського району Вінницької області. *Поділля у контексті української історії* : Матеріали Всеукр. Наук. конф. 29-30 листоп. 2001р. – Вінниця, 2001. С.84-88.
11. Пірус Т.П. Розвиток писанкарства на Вінниччині в період незалежності. *Вінниччина: минуле та сьогодні. Краєзнавчі дослідження*. Вінниця, 2007. С. 375-379.
12. Булгакова Л. Архаїчні елементи орнаменту у вишивці і писанкарстві Поділля. *Матеріали науково-практичної конференції «Писанка – символ України» з Міжнародного з'їзду писанкарів 2-7 вересня 1992 року*. – К., 1992. – С.56-57.